

Szó szerint megbízások ezrei várnak megvalósításra, lehetővé téve az iskolák és a közösség egészének összekapcsolódását, interaktív és kölcsönösen egymásra utalt viszonyának kiterjesztését. Hiszek abban, hogy ha ez megvalósulhatna, a gyerekeknek nem kellene tizenkét-tizenhárom évig úgy élniük, hogy meg vannak fosztva a saját iskolai életükre vonatkozó, védett környezetben, mégis önállóan meghozott döntések felelőssége alól. Így nem adódna elő az a helyzet, hogy tizennyolc évesen minden előzmény nélkül – mint Pallas Athéné, kipattanva Zeusz fejéből – az érett személy teljes fegyverzetében kelljen megjelenniük a társadalom más tagjai előtt. A szakértői játék és a szerep görbítése lehetővé tenné számukra, hogy képességeiket fejlődésükben vizsgálhassák, illetve kinyilváníthassák érdeklődésüket és készségeiket. A megbízások teljesítésére épülő iskola pedig zökkenő nélküli átmenetet biztosíthatna számukra az iskola világából a munka és a közös tapasztalatszerzés világába.

Mindaddig, amíg a tanárok tanítani, a tanulók pedig „tanítódni” jönnek az iskolába, mindkét fél energiái elpocsékolódnak. Paradox módon, ha a tanárok azt tapasztalják, hogy nem kell „erőből” tanítaniuk, aktívvá és kreatívvá válnak, és a tanulók által is szívesen fogadott ötletekkel és ismeretekkel állnak elő. G. B. Shaw megjegyzése („aki tudja, csinálja, aki nem, az tanítja”), mely mindig is bántott engem, és amely véleményem szerint sajnos kultúránk egyik alap-mítosza lett a pedagógia kapcsán, ezáltal remélhetőleg a feledés homályába merülhet majd.

Az általam ismert, tanárokat és tanulókat egyaránt lázba hozó megbízás-jellegű munkafolyamatok közül talán azt a régi esetet tartanám modellértékűnek, amelyben egy iskola természettudományos szakköre még jóval a NASA szakemberei előtt megtalálta és azonosította az első szovjet Szputnyikot. Gondoljunk erre, ha elcsüggednénk!

Fordította: Szauder Erik

Mielőtt meghalok, meg akarom csinálni!

Almási Gizella⁹

Várkonyi Zoltán az egyik első olyan művész-pedagógus volt Magyarországon, aki ismerte és alkalmazni akarta a drámapedagógiát mint eszközt és mint módszert is. Sőt, ő szervezte meg az első olyan pedagógus-továbbképzést, amely a drámapedagógiába való bevezetésről is szólt.

Merész állítások? Vállalom! Fentiekre bizonyóságot a Bácskai Miska bácsival töltött néhány óra adott.

Bácskai Mihály: 1929-ben született és 1953 óta tanít Szentesen. „A feleségem kapott egy papírost, hogy Szentesre helyezik, mert a férje ott tanít. Ugyanakkor kaptam én is. Engem is Szentesre helyeztek, mert a feleségem itt tanít.”

Miska bácsi már az első évben megszervezte az azóta országos hírűvé vált szentesi diákszínpadot, mellyel az amatőr mozgalom egyik megújítója lett. A nagy kiugrást, a nagy sikert az amatőr színjátszók 1971-es – Szóljatok szép szavak! címmel meghirdetett – országos versenyén elért első helyezésként jelentette. Egy bűbajos, folklór alapú, a népköltészet leány-legény csúfolóiból merítő összeállítást adtak elő Férhő kéne menni címmel. (E dolgozat írója is ott ült a döntőn, a Madách Színház nézőterén – akkor, mint szerkesztő gyakornok –, s jelelt, eget rengető siker volt. Az amatőr színjátszó csoportok ettől kezdve a „szentesi iskolát”, mint az akkori legtehetségesebb, legkreatívabb műhelyt emlegették.)

A tanítás mellett 1960-1974 között az irodalmi színpadok megyei szakfelügyelője, 1974-től 1990-ig pedig a szentesi Horváth Mihály Gimnázium igazgatója volt Miska bácsi, aki ma már nyugdíjasként neveli, tanítja tovább az ifjúságot. Bizony, még 75 évesen is foglalkozik színjátszó csoportokkal, rendez, színjátszó találkozón vesz részt, zsűriztet, szóval dolgozik és dolgozik, hiszen él-hal a munkájáért, a fiatalokért.

Életének legszebb szakasza fűződik Várkonyi Zoltánhoz. „A drámai tagozat mindannyiunk életében a nagy kaland, ami, azt hiszem, semmihez sem hasonlítható.”

Most nézzük, hogyan jut el a drámaosztályok kialakításának elképzeléséhez, tervéhez, Várkonyi Zoltán!

Várkonyinak a Főiskola rektoraként napi gondokkal kellett folyamatosan megküzdenie. Csak példaként két probléma: a fiúkat csak előfelvétellel vehették fel (ez azt jelentette, hogy Várkonyi minden évben katonaságot halasztó engedélyért folyamodó kérelmek sorával bombázta a minisztériumokat, hogy kellő mennyiségű fiúval

⁹ Részlet Almási Gizella (a Színház- és Filmművészeti Egyetemen drámapedagógia szakirányú továbbképzési szakának hallgatója) *Mindig színházat csinált* című szakdolgozatából, mely Várkonyi Zoltán művészetpedagógiai munkásságával foglalkozik.

induljanak az évfolyamok), a színészosztályok igen elavult körülmények között, kevés és szűk teremben tanultak. Mindemellett több, jól képzett színészre lett volna szükség. Hiszen több színház is elkelt volna (akkoriban még négy-öt új színház indítását tervezték az ország különböző részein). „Szocialista kultúrforradalom” volt Magyarországon. A színházak zsúfolásig megteltek. A televízió, a rádió, a film egyre több színészt foglalkoztatott. A jó, a „felkapott” színészek közül sokan, sokféle munkát vállaltak s ez bizony meglátszott este a színházban. A Főiskolára jelentkezők közül még a tehetségeseknél is sok alapozó munkát kellett elvégezni a hangképzés, beszédtechnika, a mozgás terén. A jelentkezőknek nem voltak megfelelő drámai ismereteik. Nagyon kevés verset, prózát vagy darabrészletet tudtak könyv nélkül. Tehát meg kell alapozni a színészképzést, lehetőleg tehermentesítve a Főiskolát. S hol másutt lehetne ezt a leghatékonyabban tenni, ha nem a gimnáziumokban? Csakis a gimnáziumokat tartotta megfelelőnek a képzésre! Egyrészt – gondolta Várkonyi – a főiskolai színészképzés minősége is sokkal jobb lesz, másrészt mennyiségileg is nyeresre áll a dolog, nem csupán a végzett színészek létszámát, hanem a Főiskola kapacitásának kihasználtságát illetően is. Hiszen akkor nagyon komolyan szóba került, hogy azok, akik a középiskolákban a színészelőképző osztályokban vettek részt, s legalább jó eredménnyel érettségiztek, valamint a mustrákon (erre még visszatérek!) is jól megfeleltek, egyenesen a Főiskola második évfolyamán folytathatják tanulmányaikat. Ez volt a Várkonyi elképzelés lényege.¹⁰ Ehhez kereste a tartalmat és a formát. Egyre többször beszélt különböző színházi fórumokon az elképzeléséről. 1974-ben egy televíziós riportban hallotta őt terveiről beszélni egy nagy tudású szentesi középiskolai tanár, Bucsány György. Ő kereste meg a város művelődésügyben akkori első emberét, Oltyán Lajost és Bácskai Mihályt, hogy jelentkezzenek a Várkonyi elképzelte programra. Miska bácsi (feleségével, Erzsi néniel együtt láttak „vendégül” Szentesen, a gimnázium melletti lakásukban) meséli jóízűen: „Felhívtam akkor a Főiskola egyik vezetőjét, Vadász urat, és találkozót kértünk Várkonyi Zoltántól, aki nagy meglepetésünkre szinte azonnal kész volt egy beszélgetésre. A Rákóczi úti épületben már az első találkozón fegyverbarátságot kötöttünk. Várkonyi nagyon örült nekünk. Ismerte hírből az iskolát, ami addigra már adott néhány színészt az országnak, például Gyöngyössy Katalint, hogy ismertebb nevet említsek. Elmondta, hogy Mezei Évával egyezett meg arról, hogy a budapesti Madách Gimnáziumban indulna még tagozat, valamint a pécsi Nagy Lajos Gimnáziumban terveznek hasonló képzést.¹¹ Később még a város és a gimnázium vezetői is tárgyaltak Várkonyival és a Főiskolával a terveket illetően. Aztán elvetettük a kockát.” A megvalósulás azonban nem volt egyszerű. Megint Miska bácsit idézem: „Valószínűleg senki más nem tudta volna abban az időben ezt a tervet tető alá hozni, csak és kizárólag Várkonyi. Kellott hozzá a tekintélye, a tapasztalata. Nem volt ám könnyű a minisztériumi illetékesek packázását elviselni, még Várkonyinak sem, pedig vele kevésbé mertek ellenszegülni, mint velünk. Hiába hittük mi ugyanazt, ugyanúgy, az biztos, hogy nem tudtuk volna megcsinálni. A minisztérium semmiképpen nem akarta ezt a képzési formát bevezetni, főképpen nem a gimnáziumokban, amiknek – hivatalos vélemény szerint – a fő feladata a felsőoktatásban való részvételre történő felkészítés volt. A másik kifogás az volt, hogy nem akarnak gyerekszínészképző középiskolákat Magyarországon. Ellenpéldaként neveztek meg angol iskolákat, ahol gyermekszínészeket képeztek. Várkonyinak segített, hogy abban az időben vezették be a fakultációt és ezt az elképzelést valahogy sikerült a fakultációba belegyömöszölni. Persze addigra támogató erőként megjelent az az ismeretanyag is (igen, ez bizony a drámapedagógia megjelenése Magyarországon), melyet Mezei Éva hozott az angoloktól, s amellyel Várkonyi közeli barátságot kötött. (Magyarország 1976-ban lépett be az Amatőrszínház Világszövetségébe, ezzel is erősödtek az itthoni nemzetközi kapcsolatok.) Ez azt is jelentette, hogy az eredeti elképzelés a színészképző osztályokról az idő múlásával lassan és jelentősen változott, mégpedig irodalmi-drámai tagozattá. Persze, mivel azért a színész-előképzés nem felejtődött el, ez nem volt vegytiszta fa-

¹⁰ „A szándék tehát az volna és ennek a nyomait kerestem és találtam meg Angliában, hogy a középiskolában elkezdni az oktatást. Tárgyilagosa fordítva. Minden vágyam és a főiskola teljes tanári kara ebben támogat és erről már többször beszéltünk, most már magasabb szinten is bizonyos segítséget kapunk, hogy létrehozzunk rövid időn belül egy olyan középiskolát Magyarországon, illetve Budapesten, amely a normális oktatási rend mellett 14 éves kortól 18 éves korig speciális oktatást nyújt, egy ilyen kísérleti osztály elindításával a tornát, a mozgáskultúrát általában a színház és a színpadi szükségletek irányába fejlesztve, ugyanúgy a beszédet. Ez azt jelenti, hogy az irodalomoktatás, zömmel a dráma- és a verstan-történet és a költészet körében forog. Bizonyos más témákat elhanyagol. Tehát valamelyest változik az elméleti oktatás is ehhez képest, és azután az ebből az ott végző 35-40 tagú osztályból a tehetségesebbeket nem három fölvétellel, hanem egy ilyen együlékes egyetemi fölvétellel venné föl a főiskola, ezek nem négy évet tanulnának a főiskolán, csak hármat...” – elmondta Várkonyi Zoltán a Magyar Rádió Kossuth adóján 1971. október 16-án, 17.07-től sugárzott Színházi Magazin című műsorban. A riportert Vitray Tamás volt.

¹¹ „– Utánpótlásra, említettük az elején, hogy nagy szükség van. Ennek egyik dokumentuma éppen az Élet és Irodalom című lapban jelent meg, egy nyilatkozat. A pécsi színház igazgatója és főrendezője arról beszél ebben a nyilatkozatban, hogy a Főiskola, idézem őket, „...általában jól felkészült fiatalokat indít a pályára, csak keveset. Talán ideje lenne egy másik színészképző intézményről is gondoskodni. Várkonyi Zoltán nagyszerű ötlete, egy színészképző középiskola létrehozása, az jó lenne. Városunk, írják, mondják a pécsiek, boldogan adna helyet, épületet és kollégiumot a színész középiskolának. Pécs tehát jelentkezett...” – elhangzott a Magyar Rádió Kossuth adóján 1975. március 31-én 17.05-től, egy Várkonyi Zoltánnal készült riportban.

kultáció, de legalább rá lehetett fogni. Én ma már hiszem, hogy Mezei Éva az angol drámapedagógiai tapasztalatával sok mindent adott Várkonyinak a végső tervezésben. Ez annál inkább valószínű, mivel Mezei Éva készítette az első tanterveket. Később a sajátunkét már én készítettem.”

S mint a mesében: teltek-múltak az évek, s egyszer csak megtörtént a csoda! A beadott elképzeléseket a minisztériumban engedélyezték. 1978 őszén elindulhattak az első irodalmi-drámai tagozat elnevezést kapott osztályok, az előzőekben már említett három iskolában, tehát Budapesten a Madách Gimnáziumban, Szentesen a Horváth Mihály Gimnáziumban és Pécsen a Nagy Lajos Gimnáziumban. (Azt csak zárójelben jegyzem meg, hogy veszteség az is – a dolgozat írására való készüléskor sok hasonló problémára bukkantam –, hogy az akkori iratok gyakorlatilag fellelhetetlenek.) „1978 nyarának a vége felé – meséli tovább emlékeit a Bácskai házaspár – felhívtak bennünket Budapestre, a Főiskolára. A három iskola leendő tagozatos osztályainak osztályfőnökeit, a magyartanárokat, az énektanárokat és a testnevelő tanárokat is. Várkonyi egy többnapos (később kiderült, két napról volt szó) továbbképzést szervezett nekünk arról, hogy mi mindenben kellene változtatnunk a módszereinken, hogyan alakítsuk a tananyagot stb. (Miska bácsi és Erzsi néni az 1978-ban készített, kézzel írott, jegyzetek alapján idézték fel a Várkonyi-féle pedagógus továbbképzés programját).

„Az első napon Várkonyi Zoltán avatta be elképzeléseibe, terveibe a jelenlévőket. Azzal kezdte, hogy szeretne egy félreértést végleg eloszlatni: nem gyerekszínészek képzésről van szó. Cél: a művésznevelés!¹² Olyan tanulókat kell felvenni, akik nagyon szeretik és tudják az irodalmat, s továbbra is elsőrendű feladat az irodalom értésére, az irodalom szeretetére való nevelés. Kiemelte a memoriter fontosságát. Elmondta, hogy milyen gondokkal küzdenek e téren a Főiskolán, mivel abban az időben a középiskolákban jelentősen csökkentették a memoriterek számát. A Főiskolán a végzősöknek követelmény egy kb. 45-50 perces (versekből, prózákból szerkesztett) anyag elsajátítása és előadása, itt a középiskolákban elegendő lesz a 30 percnél nagyobb terjedelemből. Ennyi engedményt adunk – mondta Várkonyi és nevetett. Végül legyen a színháztörténet, a drámatörténet, tanítsuk meg őket darabot olvasni, vigyük őket a lehetőséghez képest sokat színházba! Megígérte, hogy a Víg-színházban mindig szeretettel fogadja az osztályokat, s be is tartotta. Mi Szentesről még a halála után is voltunk a színházában. Azt kérte, hogy a gyerekeink tanuljanak idegen nyelveket, elsősorban angolt és orosz, mivel ezen a két nyelven olvashatják a drámai irodalom remekait és a szakirodalmat is. A három iskolából (tehát egy évfolyamon három osztályból) szeretne egy osztályt indítani a Főiskolán. Azt remélte a gimnáziumi előképzéstől, hogy a Főiskolán sok idő felszabadulna, elsősorban az elméleti képzésből, amit a gyakorlati munkára használnának. Hangsúlyozta a kreatív játékok fontosságát, azt, hogy fel kell ébreszteni a gyerekek fantáziáját és ezeknek a kreatív játékoknak a rabjává kell tenni a gyerekeket. S akkor jó a kreatív játék, ha játszva, boldogan oldják meg a feladatokat. Ha ilyen kreatív feladatokkal látjuk el őket, akkor jobban kézben tarthatók. A gyerekek igénybevételével kapcsolatban felhívta a figyelmünket arra, nehogy túlzott fizikai túlterhelésnek tegyük ki a gyerekeket. A figyelem szerinte a legfontosabb tényezők egyike. Lejátszotta velünk „Az első 24 délután” első órájának bevezető szakaszát.¹³ Éppen úgy nem figyeltünk eléggé, mint a főiskolás tanítványai nem szoktak. A figyelmet lehet és kell tanulni, mondta, a figyelem különböző köreiből meg kell tanítanunk a gyerekeket és különösen az osztott figyelemre. Egyszerre csináljanak két-háromféle dolgot, persze fokozatosan nehezedő feladatokat. Például egyszerű, rövid verset mond és közben a társak által diktált szavakat írja fel táblára. Egyre bonyolultabb feladatokat kell kitalálnunk, a beszédet a zenével, énekkel, mozgással kombinálva. Nagyon fontosak a helyzetgyakorlatok. Először csak bejön valaki egy ajtón és kimegy egy másikra. Ha ezt már „hitelesítettük”, akkor lehet hozzáadni különféle tartalmakat. Lehet a téma, hogy „elkésél”, vagy „üldöznek”, vagy „te üldözöd a macskát, el akarod kapni”, és még ezerféle dolog, de mindig olyan, ami a gyerek fantáziáját megmozgatja. Tehát soha sem szabad feledni az életkori sajátosságokat. Viola Spolin¹⁴ könyvét aján-

¹² Ezt Várkonyi Zoltán mondja 1978-ban. Később a tagozat munkáját Bácskai Mihály így határozta meg: „Tagozatunk nem művészképző, nem művészeket tanítunk, hiszen legfeljebb technikát lehet tanítani, de művészetet nem, azt hagyni kell szabadon szárnyalni. Tagozatunk normális emberképző, mert farag, mert alakít. Ha megáll a gyermek az úton, picit megpöccintjük és máris gurul tovább.”

¹³ „Az első 24 délután”. Írta Várkonyi Zoltán. A százéves színésziskola. Magvető Kiadó, 1964.

¹⁴ „Viola Spolinval együtt valljuk, hogy mindenki tud játszani, improvizálni. Ezt mindig a kurzus elején célszerű tudatosítani a hallgatókban-részvevőkben, eloszlatni az aggályt, hogy valamiféle olyan gyakorlatokra vállalkoztak, amikhez tehetség kell. Valójában az itt megkívánt tehetség a személyek nagy nyitottsága és befogadókészsége a tapasztalással szemben. Ebből a beállítottságból a személyiség temérdek rejtett képessége életre hívható. A tapasztalás a körülményekbe való behatolás, organikus azonosulás, szellemi, fizika és intuitív szinten egyaránt.” – folytatja Spolin. A helyzet felismerésében igen fontosnak tartja az intuíción, mely egyáltalán nem misztikus természetű. Vannak pillanatok, amikor képesek vagyunk meghaladni a hétköznapi világot s hirtelen „felszabadítjuk magunkban a szellemet. Amikor ilyen intuitív fokon történik a reagálás a tapasztalatra, amikor a személyiség a szűk intellektuális síkon túl is funkcionál, akkor nyitott igazán a tanulásra.” A felszabadult cselekvés és átértékelés személyes szabadság pillanatainak kedvező légkör megteremtése, a bevezető fázis célja. A csoportnak lazának, oldottnak, befogadónak kell lennie. A pszichodráma csoporttól eltérően nem a kezdeti szorongások, nem az egyéni és csoportellenállás oldása a cél, hanem a célnak megfelelő módszer, hanem a

lotta figyelmünkbe. Hogy módszertanilag is nagyon tanulságos és kiválóan használható játékok vannak benne. (Tessék csak figyelni! A magyar drámapedagógia szerintem eddig nem tudta, hogy Várkonyi – már 1978-ban! – olvasta, ismerte és propagálta a drámapedagógiai szakirodalom egyik alapművét. Viola Spolin „Improvisation for the Theater”¹⁵ című könyve az improvizációról, az imprós technikákról nem csupán a drámapedagógia egyik „a must have book”-ja, de színházi, televíziós és filmes színészek, rendezők, tanárok, írók legalább három generációját tréningezte, persze kevésbé itthon, mint angol nyelvterületen. Magyarországon egyébként még mindig nem kapható, viszont az Interneten ma is megrendelhető, akárcsak a Spolin-gyakorlatok kazettái, vagy CD-i sőt kurzusokra is beiratkozhatunk.) Várkonyi arra biztatott minket, hogy minél több játékot mi magunk találjunk ki, hiszen valljuk meg, kevesen beszéltünk – pláne jól! – idegen nyelvet, a magyar szakirodalom pedig a szűkösnél is szűkösebb volt. Az sem baj, ha a gyerekek találnak ki játékokat, ne érezzük tekintélyünk elvesztésnek ha ez előfordul, ellenkezőleg, dicsérjünk és, ha jók a játékok: használjuk! Nagyon fontos a gyerekek mozgása. Olyan tréningeket kell összeállítani, melyek először a gyerek állóképességét növelik. Fel kell szabadítani a mozgást! Nem izompacsirtákra van szükség. Hajlékony, mozgékony, megállni, elindulni tudó emberek kelljenek. Úgy tűnt, vesszőparipája az, amit úgy hívott: „kell egy kis akrobatika”. Jó, ha megtanulnak dzsúdózni. Meg kell tanítani a lazítást! A lazaság alapkövetelmény. (A szerkesztő megjegyzése: Verebes István mesélte, hogy néha, amikor elment mellettük a folyosón Várkonyi, a legváratlanabb pillanatokban megfogta a karjukat és megemelte, majd visszajuttatta. Azt nézte, mennyire merevek, mert szerinte mereven nem lehet dolgozni.) Össze kell törni a gyerekek fizikumát, azután újra felépíteni. Nem szabad felvenni olyan gyerekeket, akiket felmentettek tornából. A mozgással kapcsolatos munkatervet a testnevelő tanároknak kellett kidolgozni, ez persze nekik is új feladat volt. Nagy kedvvel indultak ők is. Különösen azért, mert Várkonyi állandó segítséget ígért a Főiskoláról. A tanárokat bármikor szeretettel látták bennünket órákon, próbákon vagy előadásokon. Az énektanárunk például heteken át rendszeresen feljárt órákat nézni, majd még a kottákat is a Főiskoláról hozva szinte az egész hangképzést, énekképzést a Főiskolán láttak, tapasztaltak alapján csinálta. Én magam a drámatörténeti előadásokat látogattam, majd rendezőhallgatók próbáin vettem részt. A gyerekekkel együtt pedig rendszeresen megnéztük a vizsgaelőadásokat. Várkonyi azt javasolta, hogy az utolsó éves rendezőhallgatókat alkalmazzuk tanársegédként, ennek a Főiskolai képzés is csak hasznát látná. Emlegetett egy embert a szolnoki színházból, Kerényi Imrét. Nagyon szenvedélyes pedagógusnak tartotta, akitől, fiatal kora dacára, sokat lehet tanulni. Az iskoláknak teljes szabadságot hagynak, de szeretnék, ha folyamatosan konzultálnánk a Főiskolával. A munka eredményességét a mustrákon mérnék le (ígértem, visszatérünk a must-ra kérdésére). Először azt tervezték, hogy félévenként tartanának mustrát, amiken a Főiskola tanárai is megjelennek. Ezekkel a mustrákkal lehetne megvizsgálni, ezeken a mustrákon¹⁶ lehetne látni a gyerekek fejlődését. Várkonyi halála után már nem egészen úgy mentek a dolgok, ahogy ő elképzelte. Egyre kevesebb tanár jött le hozzánk, még legtöbbször Montágh Imre volt itt. A mustra azért megmaradt, ez is egyike Várkonyi „találmányainak”. Ezen az ún. továbbképzésen beszélt a felvételi gyakorlat kialakításáról. Első a fizikai alkalmasság, el kell küldeni a gyerekeket EKG-ra, gégeszetre, szemészetre és gerincvizsgálatot is kell kérni. A mai napig megnézik a mozgásképeséget, az ügyességet, a mozgásfantáziát. Vizsgálják a ritmusérzékét, jó, ha van valamilyen zenei előképzettsége a jelölteknek. Énekelniük kell egy választott dalt vagy népdalt, hogy meggyőződjene hallásukról, hangszínükről. Prózát vagy verset mondanak, s ekkor lehet megfigyelni beszédképességüket, a hangképzést, artikulációt, hangszínt, értelmezést, az előadói készséget. Várkonyihoz híven a kreativitást is méri. Az írásbeli vizsgán fantasztikus hangzású címekből lehet választani, s kell a témáról fogalmazást írni. Ezzel a feladattal fantázián, kreativitáson kívül természetesen a helyesírást, a kifejezőképeséget, az intelligenciát is felméri. A felvételikén az egyik legfontosabb feladat a kreatív játék. A felvételizőnek szerepbe kell lépni, helyzetgyakorlatot mutatnak be.” A Bácskai házaspár kedves emlékeket őriz az első felvételiéről, melyről

személyes szabadság megteremtése. „Hogy játszani tudjunk, előbb szabadnak kell érezni magunkat. Fontos, hogy a körülöttünk lévő világ részévé váljunk, azt tapintva, látva, érezve, ízelve és szagolva valóságossá tegyük. Tulajdonképpen a környezettel való közvetlen kontaktus az, amire törekszünk. A személyes szabadság megteremtése elvezet a tapasztalathoz, az én tudatosításhoz és az önkifejezéshez.” Dr. Lőrincz Jenő: Játék, drámajáték és a nevelés – Arisztotelészről napjainkig. Drámapedagógiai Magazin, 1992. május

¹⁵ Viola Spolin: Improvisation for the Theater. Northwestern University Press, 1963.

¹⁶ „Március végén tartja a tagozat az ún. „mustra-gálát”. Ez egy szülői értekezlettel egybekötött drámais nap: a szülők, a barátok és a többi évfolyam előtt a kiválóan mustrázók léphetnek fel legkitűnőbb produkciójukkal, illetve az eddigre lezajlott fesztiválok (közül idegen nyelvű színjátszó fesztiválok) nagy sikerrel szerepelt darabjai láthatóak. Hagyomány, hogy a mustra-gálán a végzős irodalmi-drámai tagozatos osztály négy évének legnagyobb szabású produkciójával lép fel. Májusban újabb mustra-gálát tart a tagozat, ezen már a nagyobb nyilvánosságnak, Szentes közönségének mutatkoznak be a legjobb diákok és produkciók.” Részlet Matos Ibo-lya szakdolgozatából: A szentesi Horváth Mihály Gimnázium története, különös tekintettel az irodalmi-drámai tagozat 1978-2000 közötti történetére. Megjelent az „50-25 Diákszínpad, Horváth Mihály Gimnázium, 1953-2003, Irodalmi-drámai osztály, Horváth Mihály Gimnázium, 1978-2003” című kiadványban Szentesen, 2003-ban.

Matos Ibolya így ír a szakdolgozatában: „Az első irodalmi-drámais felvételi sajátosan alakult. A meghirdetés ugyanis ellentmondásosra sikerült. A túljelentkezéstől való aggodalom miatt csak öt nappal a jelentkezési határidő előtt jelent meg tájékoztató a Művelődési Közlönyben, így a 30-30 helyre Budapesten 52 fő, Pécsen 40, Szentesen 33 jelentkezett.” Bácskai Erzsébet néni meséli: „Itt ült a gimnáziumi tornaterem padlóján, a gyerekek között Montágh Imre és mosolyogva mondta nekünk: 'Vegyétek fel mindet, tehetségesek!' Hát felvettük. Az ország minden részéből jöttek, egyetlen szentesi gyerek sem volt ebben az osztályban.”

E rövid kitérő után visszatérünk a Várkonyi Zoltán vezette továbbképzéshez. Miska bácsi alaposan nézi át a jegyzeteket, nehogy kimaradjon valami. „Várkonyi felhívta a figyelmünket arra, hogy a gyerekek biztosan rivalizálnak majd egymással, és megszületik az irigység, a gonoszság a gyerekek között. Éppen ezért soha se 'színészkedésre', a spilázás szót is használta, ne 'spilázásra' neveljük a gyerekeket. Nyilván a mesterkéeltségre utalt a német játszani igéből kreált szóval. Maradjon a gyerekekben 'játékéhség'. Ők sem engedik az első és másodéveseket a Főiskolán kívül játszani. Az őszinteség legyen a mérce! Próbáljuk meggyőzni a gyerekeket, hogy játék, társasjáték amit csinálnak és segítsenek egymásnak! Ne engedjék a tanárok, hogy a rossz szokásokat vegyék át a színházból, a színháztól! Egyébként Várkonyi valamennyiünkkel külön-külön is hosszan elbeszélgetett. Láthatóan ismerni akart bennünket. Mesélt ő is magáról, a családjáról, sőt jókat nevetve mesélte a pletykát a helikopter vásárlásáról. Várkonyi után a minisztérium képviselője (Miska bácsi bizonytalan a miniszteriális elvtárs nevét illetően) üdvözölte a tanárokat, s a minisztérium nevében sok sikert kívánt a vállalkozáshoz. A továbbképzés programjában Hegedűs Géza következett volna, de ott helyben váratlanul kiderült, hogy nem tudta szabaddá tenni magát. Géza bácsit bár később ismertük meg, azért gyakran jött el hozzánk, mindig nagyon érdekes, élvezetes volt a találkozásunk.

Mezei Éva egy hosszabb előadással tartott. Ő éppen a továbbképzést megelőzően érkezett haza az angoloktól, egészen friss ismeretekkel a drámapedagógia tárgyköréből. Kiemelte a kreativitás fontosságát, a személyiségfejlesztésben játszott meghatározó szerepét. Három alapvető fogalmazott meg, az egyik a fogékonyság, a személyiség és a gondolkodás nyíltsága; a nyitottság, a rugalmasság, az alkalmazkodóképesség megteremtése. A másik az eredetiség, originalitás (divergens gondolkodásmód). Új összefüggésrendszer felfedezésére kell törekedni, mely a kreatív gondolkodásmóddal szintetizál. A harmadik a rácsodálkozás képessége. Egyszerre legyen része a gyerekeknek a rácsodálkozásban és az elmélyülésben, s akkor feltámad a vágy a kivitelezésre.

Mezei Éva ezután a személyiségtípusokról beszélt. Inkább problémás eseteket hozott fel példaként. Elmondta, vigyázni kell az idegileg kiegyensúlyozatlan, a nyílt, de merev és rossz alkalmazkodóképességű, a gyors reakciójú ingerlékeny, a pánikos, az erős éntudattal, viszont csekély én ismerettel rendelkező személyiségekkel. Kik jönnek ide? – tette fel a kérdést Mezei Éva. Az érzékenyek, ami egyébként munkaeszköz is. A jó értelemben magamutogatók. Az expresszív módon kreatívak. Ekkor Éva elővett egy ceruzát és megmutatta, hogy mi mindent lehet abban látni – például lázmérőt, fésűt, mozdonyt, fűrőt –, mit lehet hozzáérteni. Nekünk felnőtteknek ez nem is ment könnyen. Utalt arra, ami Várkonyi vesszőparipája is volt, hogy minél korábban kell ezt a kreatív gondolkodásmódot elsajátíttatni, annál könnyebb és annál inkább megtérül a befektetett munka az évek során. Az első évben fűtyülnünk kell az egyéni képességekre, a hangsúlyt a csoportmunkára kell tennünk. Az időt rendkívül tudatosan kell felhasználni a hiányok pótlására, az elmélyülésre, a kitartás, az együttműködés, a szorgalom fejlesztésére.

Kollektivitásra kell nevelni az ún. társulati élet előtt. Ezután Éva gyakorlatokat, játékokat mondott el és mutatott meg. Csoportépítő, koncentrációs, érzékszervi (látás, hallás, szaglás, ízlelés, tapintás), állat utánzási (ijedt nyuszi, álmos madár, nyalakodó medve, pihenő oroszlán család, szúnyogot leső békák), tárgy-metamorfózis, kapcsolatfelvételre alkalmas páros gyakorlatokat, játékokat ismertünk meg. Ez akkor nagyon hasznos volt, hiszen nem tudtuk, mi a drámajáték. Ezután Mezei Éva beszámolt a Csehszlovákiában tett tapasztalatszerző útjáról, arról, hogy ott hogyan használják a drámajátékokat. Ő is beszélt Spolinról, az improvizáció fontos szerepéről. Szerinte meg kell tanítanunk a gyerekeket bemutatkozni, hogyan kell beszélni magunkról: a jellemző személyiségjegyekről mívesen kell tudni beszélni. Tudjanak rövid beszédeket tartani különböző témákban is. Szerinte az is jó gyakorlat, hogy az osztály számára fontos történeteket el kell játszani, de mindig mással, mint akivel megesett. Idegen nyelvet kell tanulni. A mozgással kapcsolatos gyakorlatokat, játékokat is fontosnak tartotta. Először tudatosítsuk a saját, majd a másik test élményét. Például le vagyok ragasztva a földre, fel kell magamat szedni, egy másik embert kell felszednem, üllősztrájkból szednek fel, egy ember egy embert, egy ember több embert, több ember egyet. Felemelni, húzni, vállra venni a másik testet. Éva azt mondta, hogy ne féljünk korrigálni, azt kell! De emberi szóval. Szituációs gyakorlatok: gyűjtögető ősembercsoleg, egy nap a pigmeusok körében. Soha ne „alakítson” (Emlékezzünk! Várkonyi is ezt kéri: „Ne spilázzon!”), utánozzon – ne „alakítsa” a macskát, hanem mutassa, hogy jár a macska, és legyen őszinte. Tulajdonképpen Évától egy játék-példatárat kaptunk, tőle hallottuk a halandzsabeszéd, az előre megadott szövegű vita, a „reklámot csinálók” játékokat. Ezek akkor – az előzőekben már említett gyakorlatokkal, játékokkal

együtt – abszolút újdonságok voltak, még nem ismertük, nem használtuk ezt a formát, ma már a hazai szak-
könyveknek köszönhetően sokkal könnyebb dolgunk van.¹⁷ Ajánlotta, hogy legyenek manuális foglalkozások
is, csináljunk együtt maszkot, rajzoljuk, fessük meg együtt a plakátot, fogalmazzuk együtt a hirdetés szövegét.

Montágh Imre következett. (Miska bácsi és Erzsi néni szerint felejthetetlen élmény volt számukra a
Montágh-előadás.) „A gyereket színészkedésre tilos nevelnünk!” – ezzel kezdte. Mi rendszeresen jártunk a tan-
folyamaira Balatonalmádiba, ahol akkor még megvolt a továbbképzési ház. Ezúttal is hallottunk egy keveset a
kommunikációelmélet alapjairól. Majd a hangadás, artikuláció, a beszédtechnika, a művészi beszéd alapfo-
galmai következtek. Az elméleti alapok ismertetése után játszott is a jelenlévőkkel. Mondott egy kérdést, pél-
dául „Ez neked bableves?”, s ezt tagadni kellett egy szóval. Mondani csak azt lehetett, hogy „Nem”, míg per-
sze a szó mellett ott kellett lennie a metakommunikációnak is, különféle tartalmakat lehetett vele közvetíteni.
Nem volt szívbajos, mindenki sorra került, s ha nem talált őszinte választ, „hamis, hamis”, mondogatta. Azu-
tán adott egy mondatot: „Ez kellett nekem!”, s ezt kellett nekünk különféle jelentéstartalommal mondani.
Montágh Imre elhozta a készülő könyve jegyzeteit, s azok használatához adott tanácsot. Az is érdekes, hogy a
beszédtechnikát már képzett logopédusok tanították az első osztályokban is, a mi logopédusunk éppen
Montágh Imrénél végzett.

„Takács Lászlóné az ének tanításához adott segítséget” – folytatja Miska bácsi. „Szintén kreatív zenei játé-
kokat, ritmusgyakorlatokat mutatott, de mint már említettem, vele nagyon szoros kapcsolatot alakított ki a mi
énektanárunk, és ez az együttműködés igazán gyümölcsöző volt. Az irodalom- és drámatörténeti előadás bár
elmaradt, Hegedűs Géza később rendszeresen egyeztetett velünk.”

A kétnapos továbbképzés emlékeinek felidézése után az első irodalmi-drámai osztályok további sorsáról be-
szélgettünk. Ugyanis alig indultak el az osztályok, máris támadások kereszttüzébe kerültek. Pécsen és a Ma-
dách Gimnáziumban négy év után meg is szűnt ez a fakultáció. Miska bácsi emlékszik rá, hogy a pesti diá-
kokkal nagyon nehéz volt, statisztálni mentek, nem tanultak, matematikából botrányos volt a teljesítményük.
„1979-ben a budapesti Vörösmarty Gimnáziumban is elindult a fakultáció. Ők a Csongor és Tünde előadá-
sukkal jöttek el hozzánk tapasztalatcserére.” Miért támadták ezt a képzési formát? Nem hitték el, hogy meg le-
het látni a tehetséget 14 éves korban. Tönkre mennek a gyerekek, mert elhiszik, hogy tehetségesek, holott az
idő az ellenkezőjét igazolja. „Tragédia volt, hogy Várkonyi az indulást követően meghalt.” – meséli Miska bá-
csi. „Senki nem folytatta azt, amit ő elkezdett, e tekintetben senki sem állt a helyére. Az ügyünk magára ma-
radt. Már a második tanévben be akarta szüntetni a minisztérium a fakultációt. Már a jelentkezések idején kö-
zölték, hogy csak kísérletnek szánták a fakultáció beindítását. Mikor ezt a hírt megkaptuk, éppen itt járt ná-
lunk a szolnoki rádiótól – most Békéscsabán van – Cseh Éva. Tanúja volt annak is, hogy egy szülő érdeklődött
a jelentkezés feltételeiről. Érdekelte a téma, felment a minisztériumba és az illetékes elvtárral riportot készített
arról, hogy lesz-e jövője a Várkonyi kezdeményezésnek. A riportban elhangzott válasz olyan vitára ingerlő
volt, hogy a szerkesztő bemutatta Mester Ákosnak, aki lehozta az anyagot a 168 óra című műsorában. Ezt kö-
vetően a minisztérium hamarosan engedélyezte a fakultáció működését – sőt újabbak is indultak –, s úgy tud-
juk, az a bizonyos illetékes elvtárs ebbe belebukott. Azóta nem kellett kérvényezni a működést, s ma már iro-
dalmi-drámai tagozat a hivatalos elnevezés.” Kérdezem Miska bácsit, mennyire őrzik Várkonyi emlékét? „Én,
ha a tagozat indulásáról beszélek, mindig elmondom, hogy ez a képzési forma neki köszönheti a létét. De hát
az idő múlik, egyre kevesebben vagyunk, akik vele együtt dolgoztunk.” „Emlékszem – mondja Erzsi néni –, azt
mesélte, az az ő utolsó érve a minisztériumi vitákon, hogy „Mielőtt meghalok, meg akarom csinálni!”. Így
mondta.

„Halála után huszonhárom évvel még mindig hat szelleme. Kevésbé a színházában. Kevésbé tanítványai-
ban. Legkevésbé talán a főiskolán, melynek rektora volt. Várkonyi találta ki a főiskola meghosszabbítását: a
színházi gimnáziumi osztályok meghonosítását. A hivataloktól kitaposott színházi tanítás elfonnyadt több gim-
náziumban. Bácskai Mihály keze alól azonban Szentesen egész színházi had indult el. Színészek, rendezők,
színházi emberek vagy csak színházat értő, pallérozott emberek. Bennük él ma is a kilencvenéves Várkonyi
Zoltán.”¹⁸ A Molnár Gál Péter által írott gondolat aktualitásán az elmúlt két esztendő semmit sem változtatott.

Köszönöm Bácskai Mihálynak és feleségének, Erzsi néninek a beszélgetést. Köszönöm, hogy segítségükkel
emlékezhetünk Várkonyi Zoltánra, halálának 25. évfordulóján.

¹⁷ Drámajátékok. Bevezetés a drámapedagógiába. Helikon Kiadó 1999.

¹⁸ Molnár Gál Péter: Várkonyi Zoltán. Népszabadság, 2002. május 11.